

Umanistul Nicolaus Olahus și scrierile sale au reprezentat în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea subiecte aproape permanente de cercetare, deși, așa cum vom demonstra, urmărind frecvența și caracterul lucrărilor de exegeză dedicate lui, această atenție a variat și a cunoscut o dinamică specială, mergând de la rezervă înspre interes recuperator și încercări de valorificare și valorizare multiple și variate. Interesul istoricilor români pentru originea, cariera diplomatică sau pregătirea intelectuală, pentru scrierile sale istorice sau raporturile cu unii umaniști iluștri, ori pentru activitatea sa în calitate de arhiepiscop primat al Ungariei au avut drept rezultat publicarea unui număr mare de articole și a unor volume cuprinzând fragmente diverse din lucrările sale, a unei părți din corespondența umanistului, ori chiar traducerea lucrărilor cu caracter istoric. Vom prezenta în ordine cronologică cele mai reprezentative lucrări care au încercat să surprindă aspecte variate ale personalității și activității lui Nicolaus Olahus. Ne-am orientat mai ales asupra lucrărilor aparținând unor istorici profesioniști, pentru a evita riscurile de a lărgi sfera de investigație asupra altor medii de prezentare a unor preocupări intelectuale.

De la începutul secolului al XX-lea, când istoriografia românească l-a redescoperit pe Olahus și scrierile sale, se poate observa că s-a născut o competiție cu istoriografia maghiară în privința apartenenței acestuia. În anul 1915, Nicolae Iorga îl cataloga pe Olahus drept un mare umanist al regatului Ungariei secolului al XVI-lea¹. El a revenit asupra cazului lui Nicolaus Olahus în mai multe lucrări și este semnificativă ezitarea sa în fața necesității cercetării sau prezentării detaliate a acestui descendent al unei familii românești. În viziunea marelui istoric, deși „strălucitul episcop ungar Nicolae Olahus” avea origini românești, pe care nu ezitase să le prezinte, fiind recunoscute de contemporani, a reprezentat „mai strălucit spiritul Renașterii în clerul regatului unguresc”². Deoarece „tot cugetul lui, tot scrisul lui, toată activitatea lui s-a cheltuit în afară de dezvoltarea vieții noastre”, povestirea carierei lui Olahus nu l-a preocupat, preferând să se aplece asupra „factorilor adânci și principali ai vieții noastre naționale”³. Această rezervă a lui Nicolae Iorga față de adoptarea și inserarea lui Olahus în istoria națională este reprezentativă pentru grila de

¹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, 1989, p. 17-18.

² Idem, *Istoria Românilor*, vol. V. *Viteji*, îngrijit de Constantin Rezachevici, București, 1998, p. 99.

³ Iorga, *Istoria românilor din Ardeal*, p. 18.

valori care a guvernat direcționarea interesului istoriografiei românești în cazul acelor personaje sau subiecte „incomode”, dificile de asimilat parametrilor istoriografiei naționale de la începutul secolului XX.

Nu același lucru poate fi spus despre generația mai tânără de istorici afirmați mai ales în perioada interbelică, căreia i-au aparținut istoricul Ioan Lupaș și clasicistul Ștefan Bezdechi, și care sunt exponenții unei atitudini noi și diferite. Lupaș a argumentat și asumat sarcina de recuperare a istoriei românilor referindu-se la românii care „în urma unor vicisitudini ale trecutului [...] au ajuns în legături strânse cu alte neamuri identificându-și personalitatea și închinându-și întreagă munca vieții lor în serviciul unor interese literare și culturale adeseori străine de ale neamului nostru”⁴. El afirma că „avem deci nu numai dreptul, dar și datoria de a revendica doi umaniști români, pe *Nicolaus Olahus* și pe *Mihail Valahul*”, care au ajuns să realizeze cariere importante în ierarhia ecleziastică a Ungariei ori pe scena politică a Transilvaniei secolului al XVI-lea⁵. În comunicarea susținută la Academia Română, Lupaș a sintetizat cunoștințele cu privire la originea, familia, biografia și cariera ecleziastică și diplomatică a umanistului, folosind în sprijinul lucrării sale și câteva documente aflate de el în arhivele din Sibiu. El și-a publicat rezultatele cercetărilor dedicate lui Nicolaus Olahus în trei reviste de specialitate, în perioada 1926-1928. La fel s-a întâmplat și cu un alt studiu referitor la Olahus, publicat în limba germană de două ori și sub forma unui rezumat în limba română⁶.

Istoricii și clasicistul Ștefan Bezdechi a publicat în anul 1928 nu mai puțin de cinci scurte lucrări despre Olahus și opera sa. Dată fiind formația de clasicist, se poate afirma că interesul filologic putea constitui un important element de stimulare în apropierea de acest intelectual, el fiind și traducătorul unor poezii ale lui Olahus. Într-una dintre aceste lucrări, el s-a ocupat cu atenție de discutarea acelor pasaje în care Olahus a făcut afirmații despre români. Sursele utilizate de Bezdechi sunt cele deja cunoscute, scrierea *Hungaria*, precum și corespondența acestuia. După ce a prezentat în traducere pasajele

⁴ Ioan Lupaș, „Doi umaniști români în secolul al XVI-lea”, în *AnIIIN*, IV (1926-1927), p. 337. Textul reprezintă o comunicare ținută la Academia Română în 11 noiembrie 1927. El a mai fost publicat și în *AAR-SI*, VIII (1927-1928), p. 117-145; articolul a fost republicat și în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, București, vol. I, 1928, p. 98-108, apud Aurelian Sacerdoțeanu, „Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah”, în *Revista Muzeelor*, 1 (1968), p. 10.

⁵ Lupaș, Doi umaniști români, p. 337.

⁶ Ioan Lupaș, „Der erste Humanist aus rumänischen Gebiet, Nikolaus Olahus aus Hermannstadt (1493-1568)”, în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, LXIII (1940), p. 216-228, republicat în Idem, *Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu, 1943, p. 186-198, iar un rezumat al acestui articol a fost publicat cu titlul „Cel dintâi umanist român, Nicolae Olahus din Sibiu (1493-1568)”, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, Cluj, vol. II, 1940, p. 151-160, apud Sacerdoțeanu, Stema, p. 10.

despre munteni și moldoveni, destul de variate și multiple, provenind din mai multe scrieri, Bezdechi a concluzionat cu privire la atitudinea lui Olahus față de românii extracarpatici, că era una tipic ardeleană. Deși Olahus era descendentul unei familii de boieri munteni, prin educația mamei sale, „Varvara Hânsar”, el și-a însușit o atitudine critică față de munteni și moldoveni, una care rezona cu sentimentele de frustrare ale românilor ardeleni față de conașionali lor de la București în primul deceniu de după Unirea din 1918⁷. Bezdechi a mai analizat într-un studiu și poetica lui Nicolaus Olahus, dorind să evalueze performanțele acestui registru al scrierilor umanistului. Motivul principal al unei serii de analize și traduceri de poeme sau epitafori, prezente în cadrul studiului, era concluzia aspră și nedreaptă exprimată de un istoric maghiar, B. Kollány, care deși îi recunoscuse lui Olahus o abilitate în versificație, declarase că acesta nu posedă calitățile sau geniul unui poet și că performanțele poetice atinse erau rezultatul influențelor mediului umanist⁸. Bezdechi contesta posibilitatea oricărui critic literar al epocii de a se pronunța în cunoștință de cauză cu privire la calitatea poemelor lui Olahus, în condițiile în care o parte a producțiilor sale poetice, cunoscute din referințele lucrării iezuitului Joannes Kazy, *Brevi commentarius rerum in Hungaria, Croatia, et Transilvania* (Tyrnavia, 1718), care vorbea de o „*liber carminum Olah?*”, era o lucrare pierdută și necunoscută criticilor literari ai epocii⁹. Mai mult chiar, pentru a sprijini ideea calității poetice a versurilor umanistului, Bezdechi a citat o serie de aprecieri pozitive ale contemporanilor lui Olahus, care se dovedea de altminteri un intelectual conștient de calitatea lucrărilor sale și care „nu s-a simțit un geniu poetic și această modestie îi stă bine Românului plin de bunul simț atavic”¹⁰. O altă contribuție a lui Bezdechi, din același an, găzduită tot de revista *Transilvania*, a fost traducerea poemului scris de Olahus la moartea lui Erasmus de Rotterdam¹¹.

Cel mai amplu studiu istoric dedicat umanistului de către Ștefan Bezdechi a apărut în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* de la Cluj¹². În această lucrare, el și-a propus să lămurească pe cât posibil problema originii lui Nicolaus Olahus. El se referă chiar la începutul studiului său la reacția unui istoric maghiar, fără să-i menționeze numele, care îl întrebasese pe Ioan Lupuș, autorul lucrării „Doi umaniști români în secolul al XVI-lea”, dacă era o

⁷ Ștefan Bezdechi, „Nicolaus Olahus despre români”, în *Transilvania*, 59 (1928), nr. 5, p. 349-355.

⁸ Idem, „Încercările poetice ale lui Nicolaus Olahus”, în *Transilvania*, 59 (1928), nr. 3, p. 175; Idem, „Nicolaus Olah și cultura elenă”, în *Societatea de mâine* (1928).

⁹ Idem, „Încercările poetice ale lui Nicolaus Olahus”, în *Transilvania*, 59 (1928), nr. 3, p. 176.

¹⁰ *Ibidem*, p. 175.

¹¹ Idem, „Elegia lui Nicolae Valahul la mormântul lui Erasm de Rotterdam”, în *Transilvania*, 59 (1928), nr. 7-8, p. 534-536.

¹² Idem, „Familia lui Nicolaus Olahus”, în *AnIIN*, V (1928-1930), p. 63-86.

„necesitate a științei istorice ca Nicolaus Olahus [...] să fie scos din seria umaniștilor unguri și revendicat pentru aceea a umaniștilor români”¹³. Fără a nega importanța și contribuția activității culturale și politice a lui Olahus în slujba regatului Ungariei, Bezdechi revendica totuși apartenența acestuia, prin origine, la istoria românilor. În acest schimb de reacții se întrevede originea unui mic război cultural purtat între istoricii celor două națiuni aflate în procese de construcție națională. Ștefan Bezdechi a desfășurat un efort amplu de investigație istorică destinat deslușirii istoriei familiei umanistului. El a utilizat datele contradictorii oferite de scrierile umanistului, pe care le-a comparat și analizat în perspectiva considerațiilor literaturii secundare, aparținând unor istorici ca J. Karácsonyi, Ioan Lupaș, sau genealogiști precum Iván Nagy.

În 1939, Ștefan Bezdechi a publicat primul volum dedicat umanistului, cuprinzând de fapt studiile precedente, revizuite, și un nou articol despre poeziile lui Olahus, care apăruse mai întâi în volumul omagial dedicat fraților Alexandru și Ioan I. Lăpedatu¹⁴. Trebuie subliniat că, într-o perioadă de peste un deceniu, Olahus a fost subiect de investigație pentru trei istorici români și unul maghiar¹⁵. Apariția unui număr destul de mare de articole dedicate lui Nicolaus Olahus într-o perioadă scurtă (1927-1943) se explică prin noua direcție primită de istoriografia românească din Transilvania, care și-a stabilit un veritabil program de recuperare a istoriei personalităților românești care au activat în alte cadre decât cele specific românești. Se poate afirma că revirimentul interesului față de problematica acestui subiect a pus bazele întreprinderilor viitoare, de după război, și constituie încă fundamentul exegezei originii, biografiei și operei umanistului.

Pentru aproximativ două decenii, din 1945 și până în anul 1965, preocupările pentru umanistul de origine română au rămas în umbră, probabil și datorită transformărilor politice dramatice care au marcat această perioadă. În anul 1965 a început să se manifeste din nou interesul pentru acest subiect, prin publicarea de către Corneliu Albu a primului său articol despre Olahus, legat de călătoriile făcute de umanist în Europa ca însoțitor al reginei Maria¹⁶. Împlinirea a 400 de ani de la moartea lui Olahus, în anul 1968, a fost marcată de publicarea unui număr însemnat de articole și note. Acestea au vizat teme variate, cum ar fi relațiile lui Olahus cu umaniștii din Europa Occidentală¹⁷,

¹³ *Ibidem*, p. 63.

¹⁴ Idem, *Nicolaus Olahus. Primul umanist de origine română*, Aninoasa, 1939.

¹⁵ În anul 1934 a fost publicat articolul lui Desiré Kerecsényi, „Nicolas Oláh: un chapitre de l'histoire de l'esprit hongrois”, în *Nouvelle revue d'Hongrie*, 51 (1934), p. 277-287.

¹⁶ Corneliu Albu, „Peregrinările europene ale lui Nicolaus Olahus”, în *Flacăra*, 40 (1965).

¹⁷ Idem, „La correspondance de Nicolaus Olahus avec Erasme”, în *RRH*, VII (1968), nr. 4, p. 493-514; George Lăzărescu, „Un umanist român și relațiile lui cu umaniștii occidentali”, în *AUB-LLS*, 35 (1986), p. 10-14.

descrierea Transilvaniei în lucrarea *Hungaria*¹⁸, diplomele de înnobilare¹⁹ și interpretarea iconografică a lor²⁰, stema voievodului Dan al II-lea și legătura de rudenie cu familia Huniade²¹. Tot legat de această comemorare a văzut lumina tiparului și un volum cuprinzând poezii, fragmente de texte și câteva scrisori din corespondența lui Olahus²².

Maria Holban, abordând descrierea Transilvaniei de către Olahus, a formulat un set de întrebări importante: când a fost compusă *Hungaria*, care a fost caracterul dominant al textului și în ce măsură reflectă personalitatea lui Olahus, ce loc ocupă Transilvania în economia generală a operei și dacă se poate compara descrierea Transilvaniei realizată de Olahus cu altele două descrieri aparținând contemporanilor săi, Reicherstorffer și Verancsics. Pentru a răspunde la prima întrebare, autoarea a recurs la analiza notei autografe a lui Olahus, de la începutul manuscrisului de la Viena, intitulată „Ad Lectorem”, dar a utilizat și rezultatele pe care editorii manuscrisului le-au publicat în urma comparării tuturor manuscriselor găsite²³. Holban concluzionează că Olahus a încheiat prima carte a *Hungariei* până în ianuarie 1535, iar restul operei până în 16 mai 1536²⁴. Autoarea a amplificat studiul prin îndreptarea analizei asupra stilului din *Hungaria*, pe care l-a definit ca o încercare de a transpune descrierea contemporană într-un cadru mai familiar. Ea a remarcat contrastul izbitor între atmosfera senină a descrierii lui Olahus, desprinsă de realitatea contemporană, și cea a propriei sale amărăciuni, resimțită zi de zi prin invadarea unui prezent amenințător²⁵. În vederea susținerii acestei afirmații, autoarea a recurs la câteva mărturii extrase din scrisorile trimise de Olahus unor contemporani, precum Erasmus, Cornelius Scepperus și Nicolaus Gerendy²⁶. În cea de-a doua parte a studiului, Maria Holban a comparat descrierea Transilvaniei, din prima parte a lucrării lui Olahus, cu alte două descrieri, ale lui Reicherstorffer și Verancsics²⁷, concluzionând că la primul se remarcă un stil epistolar, la cel de-al doilea unul pedant, plin de citate, iar la ultimul un stil transparent și natural.

¹⁸ Maria Holban, „Nicolaus Olahus et la description de la Transylvanie”, în *RRH*, VII (1968), nr. 4, p. 493-513.

¹⁹ Al. Tonk, „Diplomele de înnobilare ale lui Nicolaus Olahus”, în *Revista Arhivelor*, XII (1968), nr. 1, p. 13-31.

²⁰ Andrei Kovács, „Diplomele de înnobilare și iconografia lui Nicolaus Olahus”, în *Revista Muzeelor*, 2 (1969), p. 101-110.

²¹ Aurelian Sacerdoțeanu, „Stema lui Dan al II-lea, în legătură cu familiile Huniade și Olah”, în *Revista Muzeelor*, V (1968), nr. 1, p. 5-17.

²² *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493-1568). Texte alese*, studiu introductiv și note de Corneliu Albu, S. Fîru, București, 1968.

²³ Holban, Nicolaus Olahus, p. 494.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 499.

²⁶ *Ibidem*, p. 500-501.

²⁷ *Ibidem*, p. 502-513.

În studiul său, Alexandru Tonk și-a propus să aducă lămuriri asupra aspectelor contradictorii privitoare la genealogia umanistului și să pună la dispoziția cercetătorilor textul celor două diplome de înnobilitare, care fuseseră cunoscute prin ediții mai vechi „și greu accesibile, executate pe baza unor copii simple neautentice cu multe greșeli”²⁸. După ce a interpretat sursele referitoare la genealogia lui Olahus, Tonk a urmărit evoluția familiei umanistului până la sfârșitul secolului al XVI-lea și înrudirea membrilor familiei lui cu unele familii din Ungaria²⁹. În anexă a editat cele două diplome în limba latină.

Dintre istoricii români postbelici, un interes special pentru cercetarea vieții și activității umanistului a dovedit Corneliu Albu, care s-a remarcat prin numeroase note și lucrări de exegeză fundamentale închinată acestei teme. În anul 1974, el a publicat în traducere românească un volum dedicat corespondenței umanistului cu câțiva dintre umaniștii apuseni³⁰. Remarcând valoarea documentară excepțională a corespondenței lui Nicolaus Olahus dintre anii 1527-1538, editorul a selecționat doar câteva exemple, pentru a reflecta atât „corespondența literară, filologică și istorică”, cât și cea marcată de problemele politice ale vremii sale³¹. Cercetările lui Corneliu Albu au mai vizat și teme de istorie politică și socială, precum cea legată de obținerea și valoarea titlului de noblețe conferit lui Olahus³², orația adresată principilor participanți la Dieta de la Augsburg³³ sau rolul lui Olahus ca protector al umaniștilor³⁴, ori cel de sprijinitor al umanistului Levinus Panagathus³⁵.

Până în anul 1993, când s-au aniversat 500 de ani de la nașterea lui Olahus, au mai apărut câteva lucrări de mai mică amploare, cum ar fi un articol despre o scrisoare inedită cu semnătura lui Olahus³⁶, un altul despre influențele

²⁸ Tonk, *Diplomele*, p. 13.

²⁹ *Ibidem*, p. 18-20.

³⁰ Nicolaus Olahus, *Corespondență cu umaniști batavi și flamanzi*, note, studiu introductiv și bibliografie de Corneliu Albu, București, 1974.

³¹ *Ibidem*, p. XIII. Corneliu Albu a ales să publice și comenteze corespondența lui Olahus cu Hadrianus Amerotius, Levinus Ammonius, Joannes Campensis, Erasmus de Rotterdam, Franciscus Craneveldius, Conradus Goclenius, Cornelius Grapheus Scribonius, Nicolaus Grudius, Petrus Nannius, Rutgerius Rescius și Cornelius Duplicius Scepperus.

³² Corneliu Albu, „Temeiurile acordării unui nou titlu de noblețe la Nicolaus Olahus”, în *Revista Muzeelor*, VI (1969), nr. 6, p. 535-538.

³³ Idem, „Nicolaus Olahus. Filipica rostită în Dieta de la Augsburg (1530)”, în *Manuscriptum*, VI (1975), nr. 1, p. 154-159.

³⁴ Idem, „Nicolaus Olahus protector al umaniștilor europeni”, în *MI*, 6 (1982), p. 16.

³⁵ Idem, „Nicolaus Olahus protector al umanistului flamand Levinus Panagathus”, în *Forum. Revista învățământului superior*, XXV (1983), nr. 10, p. 46-51.

³⁶ Elena Moisiuc, „O scrisoare autografă a lui Nicolaus Olahus”, în *Revista Arhivelor*, 49 (1972), nr. 4, p. 691-693.

scriitorilor antici și ai Renașterii asupra scrisului umanistului³⁷ sau o lucrare despre un document mai puțin cunoscut care poartă semnătura lui Olahus³⁸. De asemenea, tot atunci, au fost publicate cercetările despre rolul sau locul lui Olahus în istoria culturală a Europei³⁹. În volumul intitulat *De la umanism la iluminism*, Alexandru Tonk a oferit un scurt studiu despre cariera intelectuală a umanistului⁴⁰. András Cs. Balázs a publicat în maghiară o notă despre opera lui Olahus⁴¹. În articolul intitulat „Nicolaus Olahus – istoric umanist”, Pompiliu Teodor a formulat câteva concluzii ce reprezintă încă repere în analiza operei și activității umanistului⁴². Iacob Mârza a analizat importanța operei lui Olahus din perspectiva circulației acesteia, acordând o atenție deosebită exemplarelor existente la Biblioteca Batthyáneum⁴³.

Printre contribuțiile din ultimul deceniu se numără lucrările variate din punct de vedere tematic ale Cristinei Neagu⁴⁴. Una dintre acestea a investigat cu procedee filologice ipoteza conform căreia Olahus ar fi putut fi autorul unei descrieri a procesului alchimic sub formă de liturghie atribuită unui anume Nicolaus Melchior Cibiniensis Transylvanus⁴⁵. Autoarea a efectuat o analiză similară pentru corespondența lui Olahus cu Iacob Lainez, unul dintre conducătorii ordinului iezuit⁴⁶. Acest studiu reprezintă o parte din teza de

³⁷ Daniel Luca, „Influențele istoricilor antici și renașteniști asupra operei umanistului Nicolaus Olahus”, în *Studii și Comunicări. Revista Muzeului Vrancei*, 2 (1979), p. 227-233.

³⁸ Maria Cristea, „Un document semnat de Nicolaus Olahus”, în *Glasul Bisericii*, 40 (1981), nr. 1-2, p. 151-155.

³⁹ Alexandru Belu, „Nicolaus Olahus și valorile culturii clasice”, în *Altarul Banatului*, 3 (1992), nr. 10-12, p. 58-63; Antonie Plămădeală, „Un român în Europa secolului al XVI-lea. Nicolaus Olahus (1493-1568)”, în *Academica*, 3 (1993), nr. 12, p. 4-5.

⁴⁰ Alexandru Tonk, „Cariera unui intelectual în secolul al XVI-lea (Drumul lui Nicolaus Olahus spre scaunul episcopal)”, în *De la umanism la iluminism*, Târgu-Mureș, 1994, p. 7-14.

⁴¹ András Cs. Balázs, „Oláh Miklós életműve”, în *Keresztény Szó*, 5 (1994), nr. 10, p. 23-25.

⁴² Pompiliu Teodor, „Nicolaus Olahus – istoric umanist”, în *David Prodan: Puterea modelului*, Cluj-Napoca, 1995, p. 58-64.

⁴³ Iacob Mârza, „Itinerarii ale operei lui Nicolaus Olahus (Exemplare din Biblioteca Bathyaneum)”, în *Cultura Creștină*, Blaj, 1 (1995), nr. 1, p. 76-81.

⁴⁴ Cristina Neagu este specialistă în literatură medievală și a utilizat mijloacele analitice și metodele specifice istoriei literaturii pentru investigarea scrierilor poetice sau în proză ale lui Olahus. Ea a susținut o teză de doctorat la Oxford, publicată sub formă de carte, *Servant of the Renaissance: the poetry and prose of Nicolaus Olahus*, New York, 2003.

⁴⁵ Cristina Neagu, „The *Processus sub forma Missae*: cristian alchemy, identity and identification”, în *Archaeus. Études d'Histoire des religions*, IV (2000), fasc. 1-2, p. 105-117. Ipoteza aceasta a fost lansată și ulterior respinsă de mai multă vreme de istoricii maghiari ai literaturii și științei. Cf. Farkas Gábor Kiss, Benedek Láng, Cosmin Popa-Gorjanu, „The Alchemical Mass of Nicolaus Melchior Cibinensis: Text, Identity and Speculations”, în *AMBIX The Journal of the Society for the History of Alchemy and Chemistry*, Vol. 53 (2006), Part 2, p. 143-160.

⁴⁶ Cristina Neagu, „Nicolaus Olahus, the jesuits and the ars epistolandi”, în *Archaeus. Études d'Histoire des religions*, IV (2000), fasc. 4, p. 141-150.

doctorat în care autoarea și-a propus să analizeze din perspectivă filologică poemele și proza lui Olahus⁴⁷. Prima parte a tezei a fost dedicată poemelor din volumul *Carmina* precum și identificării și interpretării altor poeme inedite. Partea a doua a tezei a efectuat o trecere în revistă a prozei umanistului, a lucrării *Hungaria. Atila* și a scrierilor care reflectă activitatea sa ca arhiepiscop primat al Ungariei. Este semnificativ faptul că autoarea a pornit de la premiza că *Hungaria. Atila* au fost două lucrări distincte, pentru că au fost scrise dar și publicate separat și pentru că prietenii umanistului au vorbit distinct de fiecare. Astfel, ea și-a propus să descrie acele elemente care sugerează o legătură structurală și să pledeze pentru o unire simbiotică între *Ungaria* și *Atila*. A acordat fiecărei părți o atenție separată, respectiv două scurte subcapitole, reușind printr-o analiză sumară a textelor, și mai ales a structurii acestora, să-și atingă obiectivele fără să epuizeze argumentele posibile; de asemenea, să concluzioneze că avem de-a face cu o cronografie compusă din perspectivă geografică, etnografică și istorică, ambele părți fiind suficient de individualizate pentru a putea fi citite separat⁴⁸. Un capitol important este cel referitor la corespondența umanistului pentru perioada anilor 1545-1565, autoarea clasificând aici totalitatea manuscriselor în care au fost identificate scrisori semnate sau primite de Olahus. Teza Cristinei Neagu este foarte interesantă prin atenția deosebită acordată analizei poemelor lui Olahus, dar și prin încercarea de a oferi un tablou cât mai complet al umanistului de origine română (poet, istoric, om politic, diplomat, reformator al Bisericii catolice).

Pe parcursul ultimelor două decenii se remarcă sporirea interesului pentru restituirea scrierilor lui Nicolaus Olahus, mai ales prin intermediul traducerilor și edițiilor bilingve. Trebuie menționată aici publicarea în ediție bilingvă (latină-română) a lucrărilor cu caracter istoric ale lui Nicolaus Olahus, *Hungaria. Atila*⁴⁹, de către Gyöngyvér Antal⁵⁰. Maria Capoianu, traducătoarea corespondenței lui Olahus cu umaniștii batavi și flamanzi, în volumul publicat sub îngrijirea lui Corneliu Albu în anul 1974, a revenit asupra subiectului în anul 2000 cu o lucrare despre Nicolaus Olahus. Autoarea și-a propus să argumenteze dimensiunea sa europeană prin recurgerea din nou la *ars epistolandi*, publicând corespondența lui Olahus cu 26 de persoane. A tradus din corespondența anilor 1526-1538 scrisori care nu au mai fost editate în limba română, aparținând unui număr de 15 persoane, pe care le-a publicat alături de

⁴⁷ Vezi nota 44.

⁴⁸ Neagu, *Servant of the Renaissance*, p. 223.

⁴⁹ *Nicolaus Olahus. Ungaria. Atila*, traducere, cuvânt înainte și note Gyöngyvér Antal, Iași, *sine anno*.

⁵⁰ Este probabil ca editoarea să fi susținut în anul 2003 o lucrare de doctorat de filozofie și literatură medievală intitulată *Nicolaus Olahus*, care figurează în catalogul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași.

o parte din cele apărute deja în volumul din 1974 (adică scrisori schimbate cu 11 din cei 12 corespondenți câți numără volumul)⁵¹. Colecția a fost structurată în ordinea alfabetică a corespondenților, iar scrisorile fiecărui corespondent au fost ordonate într-o succesiune cronologică. Doi ani mai târziu, Maria Capoianu a publicat, în formă bilingvă, o nouă ediție a lucrării lui Olahus *Hungaria. Atila* și pentru prima dată *Compendiarium suae aetatis chronicon*⁵². Traducătoarea a folosit ediția lui Adamus Franciscus Kollarius din anul 1763 și a păstrat notele și comentariile făcute de Mattias Bel, în anul 1735, dar și de Kollarius. De asemenea, a fost inclusă și prefața publicată de Kollarius în ediția sa și adresa către cititori, *Ad Lectorem*, în formă versificată, a lui Nicolaus Olahus.

Există trei exemple importante de lucrări cu tematici cuprinzătoare care din perspective diferite au ajuns să se ocupe de cazul lui Olahus: cea a lui Adolf Armbruster, dedicată evoluției ideii de romanitate a poporului român; cartea despre ideea de om european a lui Victor Neumann⁵³ și cea despre națiunea română medievală a lui Ioan Aurel Pop⁵⁴. Fie și numai aceste trei exemple din urmă demonstrează calitatea subiectului de a se preta unor investigații din perspective foarte diferite. Adolf Armbruster a analizat sursele medievale care i-au legat pe români de coloniile romane aduse de Traian în Dacia. În analiza sa, a ajuns și la scrierea *Hungaria* a lui Nicolaus Olahus, atunci când a discutat despre originea românilor; de asemenea, a utilizat și mențiunile din diploma de înobilare din anul 1548⁵⁵. Victor Neumann, ocupându-se de devenirea și răspândirea aceluși ideal de umanitate pe care îl desemnăm cu termenul de Renaștere, a ilustrat pătrunderea acestui spirit, mecanismele de transmitere a ideilor și oamenilor în părțile Europei Centrale. Relația dintre Olahus și Erasmus a fost analizată și prezentată în cadrul unei descrieri complexe și

⁵¹ Maria Capoianu, *Nicolaus Olahus europeanul*, București, 2000. Dintre cei 15 corespondenți se numără Albertus, Ioannes Antonius, Ioannes Arnoldus, Stephanus Bathory, Emericus Bebek, Ioannes Brassicanus, Arnoldus Oridrius, Paulus Brabantius etc., iar dintre corespondenții publicați anterior, în volumul din anul 1974, lipsește doar Nicolaus Grudius. De precizat că volumul nu cuprinde întreaga corespondență a lui Olahus cu cei 11 destinatari publicată anterior. Autoarea nu justifică criteriile după care au fost lăsate deoparte unele epistole, probabil nu au fost reprezentative pentru titlul sub care apare această corespondență. În *Nota asupra ediției* nu se vorbește deloc despre semnificația titlului și legătura lui cu conținutul volumului, ci despre valoarea documentară a corespondenței lui Olahus, despre colecția folosită și structura volumului, ordonarea materialului selectat.

⁵² Eadem, *Nicolaus Olahus, Opere I, Ungaria. Chronicon*, traducere, argument și note de Maria Capoianu, București, 2002.

⁵³ Victor Neumann, *Tentația lui homo-europaicus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, 1991, p. 11, 45, 48-51, 54-56, 103, 121, 174, 215.

⁵⁴ Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală*, București, 1998, p. 82, 97, 115, 119, 137.

⁵⁵ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a, București, 1993, p. 75, 93-94, 98, 106, 202.

rafinată a răspândirii și adoptării gesturilor și limbajului lui *homo europaeus*. Căldura și intensitatea legăturilor unui est-european cu un vest european, ilustrată de corespondența dintre Erasmus și Olahus, ori de admirația și prețuirea de care se bucurau cărțile umanistului olandez în zona Europei răsăritene, vin să demonstreze însușirea acestui model de existență și exigență intelectuală în zonele de răsărit ale continentului⁵⁶. Ioan-Aurel Pop a analizat afirmațiile lui Olahus pentru a testa modificările conceptului de *natio* în cursul secolului al XVI-lea și folosirea lor de către umaniști, dar și pentru a sonda atitudinea față de elitele românești din Transilvania, ilustrată prin cazul destul de cunoscut al atitudinii ingrate, vădite de episcopul de Oradea, Francisc Forgach, care după moartea acestuia a găsit cu cale să-i ponegrească originea și să-i conteste justificarea deținerii unor dregătorii laice și ecleziastice⁵⁷.

Interesul față de Nicolaus Olahus nu s-a limitat numai la lucrările unor istorici. Se poate spune că publiciștii și filologii au fost în egală măsură stimulați de poziția neobișnuită și de destinul acestui intelectual, pentru a aborda în paginile revistelor de cultură aspecte ale istoriei și personalității sale. În tratatele de istoria literaturii române, atunci când a fost menționat, Nicolaus Olahus a devenit primul scriitor român care „a afirmat unitatea de neam, de origine și de limbă a românilor din Transilvania, Moldova și Țara Românească”⁵⁸. Cu privire la lucrarea *Atila*, George Ivașcu era de părere că umanistul a urmat doar moda istoriografiei umaniste maghiare, care l-a văzut pe hun drept un „umanist al timpurilor străvechi, zugrăvinduo-l în așa fel încât să semene cu regele Matia Corvin”⁵⁹. George Mihăilă a susținut că Olahus a fost primul român care a folosit izvoarele scrise și dovezile arheologice pentru afirmarea originii romane și unității limbii și poporului român, considerându-l astfel un precursor al lui Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir și al reprezentărilor Școlii Ardelene⁶⁰. Gabriel Țepelea, în două lucrări ale sale, referindu-se la scrieri literare în limba latină, l-a poziționat în capul listei pe Olahus umanistul, poetul și scriitorul⁶¹. Autorul a făcut însă o eroare când a afirmat că opt din cele 19 capitole ale lucrării *Hungaria* sunt consacrate „Daciei, originii latine a poporului și limbii române”⁶². În *Hungaria* doar șase capitole sunt dedicate regiunilor

⁵⁶ Neumann, *Tentația*, p. 48-50.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 116, 119.

⁵⁸ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1969, p. 59; vezi și Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, București, 1977, p. 40-42; Dumitru Micu, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, București, 2000, p. 18, 19, 20, 25.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 62.

⁶⁰ George Mihăilă, „Începuturile și conștiința de neam a literaturii române vechi”, în *Istoria literaturii române. Studii*, coordonator Zoe Dumitrescu-Bușulenga, București, 1979, p. 55-56.

⁶¹ Gabriel Țepelea, *Opțiuni și retrospective*, București, 1989, p. 109, și Idem, *Pentru o nouă istorie a literaturii și culturii române vechi*, București, 1994, p. 43, 61.

⁶² Țepelea, *Pentru o nouă istorie*, p. 43.

locuite și de români, pe care Olahus le descrie geografic și etnografic și cu precizări lingvistice, acolo unde a considerat necesar. Despre originea romană a românilor umanistul a scris, dar fără a insista prea mult, în doar trei capitole, unul dedicat Munteniei, unul Moldovei și în unul dintre cele două dedicate Transilvaniei⁶³.

În această trecere în revistă a cronologiei și contribuțiilor variate care au dus la sporirea cunoașterii subiectului în România am dorit să prezentăm preocupările existente până la abordarea de către noi în istoriografia română, fără să depășim cadrele acesteia. Se poate accepta că față de rezerva exprimată de Nicolae Iorga la începutul secolului al XX-lea, a existat un progres semnificativ al dezvoltării cunoașterii temei, ca rezultat al cercetărilor interbelice ale unor cercetători precum Ioan Lupaș și Ștefan Bezdechi. Acestor eforturi, concretizate în studii valoroase și chiar o monografie, le-a succedat o perioadă de absență a preocupărilor istoriografice în prima jumătate a intervalului dictaturii comuniste. Subiectul a fost redeschis abia în anul 1965, prin cercetările lui Corneliu Albu. Anul 1968 a adus publicarea unui număr important de lucrări dedicate unor aspecte diverse ale biografiei, operei și corespondenței lui Olahus, datorate lui Corneliu Albu, Aurelian Sacerdoțeanu, Maria Holban, Alexandru Tonk etc. Din anii 1968-1969, preocupările față de subiect au scăzut în intensitate. Cu excepția publicării în 1974 a textelor corespondenței lui Olahus cu umaniștii batavi și flamanzi, nu s-au mai înregistrat lucrări de amploare, ci au predominat investigațiile speciale ale unor subiecte bine circumscrise. În jurul anului 1993, la sărbătorirea a cinci secole de la nașterea umanistului, s-a înregistrat o nouă serie de lucrări despre aspecte variate ale însemnătății operei sau biografiei lui Olahus. La fel, în jurul anului 2000, se poate observa din nou sporirea interesului față de acest subiect, concretizat prin publicarea unor volume de traduceri ale scrierilor sale, datorate Mariei Capoianu și lui Gyöngyvér Antal, ori prin cercetările Cristinei Neagu.

⁶³ Vezi *Nicolaus Olahus. Ungaria. Atila*, ed. Gyöngyvér Antal; paginile în care se fac mențiuni referitoare la originea limbii și romanitatea românilor sunt p. 84-85 (Muntenia), 90-91 (Moldova), 94-95 (Transilvania).